Múltunk 2025/2 | 159–184

KLESTENITZ TIBOR

A *Keresztyén Család*tól *a Református Jövő*ig

Péter János és az országos református néplap létrehozása, 1939–1940

https://doi.org/10.56944/multunk.2025.2.7

A magyar református egyházon belül a 20. század első felében erősen élt a saját napilap megteremtésének igénye, ám az ezt célzó törekvések – mint az 1918-ban alapított Református Sajtóegyesület, illetve az 1928-ban életre hívott Országos Protestáns Sajtószövetség munkája – nem hoztak gyakorlati eredményt.[1] Az 1930-as évektől ezért egyre inkább előtérbe került a felekezeti heti- és havilapok minőségének javítása, a versenyképesség növelése, a párhuzamos tevékenységet folytató, egymásra gyakran konkurensként tekintő szerkesztőségek munkájának összehangolása.[2] Ravasz László dunamelléki püspök visszaemlékezése szerint azonban ez nehéz feladat volt, hiszen „mindegyik kerület külön próbálta megoldani az egész programot s ezenkívül az egyesületek is országos sajtópolitikát akartak megvalósítani […] Közben nagyon megnehezítette a helyzetet, hogy ezek a különböző sajtótermékek részleges egyházpolitikát kezdtek űzni s ezzel élesen szembekerültek egymással. A lapok mögött álló csoportok és alakulatok egyházpolitikai érvényesülést kerestek s így a harc sokszor személyessé

[1] Klestenitz Tibor: Református, kálvinista, protestáns? Felekezeti napilap-alapítási tervek 1919–1931 között. In: Klestenitz Tibor–Paál Vince (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2020*. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2020. 55–75.

[2] Klestenitz Tibor: A protestáns sajtó fejlesztésének kérdései és lehetőségei a Református Figyelő tükrében, 1928–1933. *Magyar Könyvszemle*, 2020/4. 316–330. DOI: https://doi.org/10.17167/mksz.2020.4.316-330

vált".[3] Ebben az összetett – és mindmáig kevéssé ismert[4] – folyamatban az 1930-as évek végétől kulcsszerepet játszott – a később, 1961 és 1973 között az államszocialista Magyarországon a külügyi tárcát irányító – Péter János, a Filadelfia Diakonissza Egyesület budapesti központjának fiatal lelkésze, a *Keresztyén Család* című református néplap szerkesztője.

Ezt a hetilapot Czeglédy Sándor győri lelkipásztor alapította 1920-ban a protestantizmustól elidegenedő egyháztagok megszólítására.[5] Az elsősorban hitbuzgalmi, illetve életvezetési-gyakorlati tartalmakat közlő hetilap viszonylag gyorsan jelentősnek mondható, húszezer fölötti példányszámra tett szert. Ebben szerepet játszott a Tildy Zoltán által vezetett Sylvester Nyomdával való együttműködés, a lelkészek részvétele a terjesztésben, illetve a hetilap naptárának népszerűsége. A lapkészítők távlatilag egy felekezeti napilap indítását is tervbe vették, azonban elképzeléseik túl optimistának bizonyultak. Az 1920-as évek aranykorát a gazdasági világválság idején erőteljes visszaesés követte, aminek hatásait tetézte, hogy a nyomda is csődközelbe került, sőt a szerkesztés színvonala is romlott. A *Keresztyén Család* újjászervezése 1934-ben kezdődött meg Biberauer Richárd felelős szerkesztő vezetésével. Ekkor a Sylvester Nyomdára ruházták a tulajdonosi jogokat, a vállalkozás pénzügyi szanálásában pedig nagy szerepet vállalt a Filadelfia Diakonissza Egyesület, amely 1938-ban alapítvánnyá alakult és a Dunamelléki Református Egyházkerület gondozása alá került.[6] Az egyesület utolsó közgyűlésén „külön felhívta az egyházkerületet a lap fenntartására és arra, hogy a szerkesztést az intézet egyik lelkészére bízza. Az Alapítvány igazgatótanácsa 1939-ben jog szerint is átvette a

[3] Ravasz László: *Emlékezéseim.* Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992. 187.

[4] Ablonczy Balázs: A Református Élet hetilap és a budapesti reformátusság. In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2006. II. k. 1211.

[5] Erről lásd Klestenitz Tibor: Egy református néplap a Horthy-korszakban. A Keresztyén Család története (1920–1940). *Egyháztörténeti Szemle,* 2025/1. 63–83. DOI: https://doi.org/10.54231/ETSZEMLE.26.2025.1.4.

[6] Géra Eleonóra: A Bethesda Kórház és a Filadelfia-diakonisszák. In: Kósa László (szerk.): I. m. 971.

lap tulajdonjogát."[7] A *Keresztyén Család*ért így végső soron az egyházkerület püspöke lett felelős, ami szerencsés fejleményt jelentett a lap jövője szempontjából, mivel Ravasz kimondottan médiaérzékeny, a felekezeti sajtó ügyét nyomon követő vezetőnek számított.[8]

Jelen tanulmány azt az átalakulást követi nyomon, amelynek során a *Keresztyén Család*ból 1939–1940 folyamán létrejött a *Református Jövő* című hetilap. A folyamat rekonstruálása bepillantást enged abba, hogy a szerény anyagi eszközökkel rendelkező református egyház milyen módszerekkel kísérelte meg erősíteni sajtópozícióit a második világháború kitörésével életbe lépő korlátozó intézkedések idején; illetve hogy az ambiciózus Péter János szerkesztőként hogyan próbálta meg előmozdítani a konkurens elképzelésekkel szemben saját lapjának fejlesztését.

Az országos református néplap terve 1939-ben

Ravasz László 1939 márciusában megállapodott Farkas István tiszántúli és Révész Imre tiszáninneni püspökkel a *Keresztyén Család* országos néplappá fejlesztéséről, és az átalakításhoz Péter János szerkesztőtől kért szakmai javaslatokat. Az ekkor huszonkilenc esztendős lelkész 1936 óta dolgozott a Filadelfia Diakonissza Intézetnél, amely iskolákat, árvaházakat, kórházat is működtetett. Gyorsan egyértelművé vált, hogy Péter elsősorban a lapkészítés terén rendelkezik tehetséggel: gyakran publikált a református sajtóban, és 1939-ben átvette az apósa, Czeglédy Sándor által alapított hitbuzgalmi lap szerkesztését.[9]

A református sajtó fejlesztése előtt a korszak egészében komoly akadályként tornyosultak az egyházkerületek közötti ellentétek, amelyekben a hagyományos elkülönülés mellett presz-

[7] A Filadelfia Diakonisszaintézeti Alapítvány jelentése az 1942. november 1-től 1943. október 31-ig terjedő időszakról. In: *A Dunamelléki Református Egyházkerület jegyzőkönyve,* 1943. 252.

[8] Amint visszaemlékezésében utal rá, Ravasz volt szinte „minden valamire való" egyházi lap „főszerkesztője". Ravasz László: I. m. 187.

[9] Hornyák Máté: Péter János életútja Tildy Zoltán irodájáig. *Hit,* 2024/2. 114–115. DOI: https://doi.org/10.69594/hit.2024.2.8

tízsszempontok, egyéni ambíciók és anyagi érdekellentétek is szerepet játszottak. Péter ezért azt javasolta Ravasznak, hogy minden lehetséges eszközzel hangsúlyozzák az átalakítandó hetilap országos jellegét: a négy püspök elnökletével szervezzenek szerkesztőbizottságot, minden kerületet képviseljen egy-egy szerkesztő, Ravasz pedig vállalja a főszerkesztői posztot. Péter azt is érzékelte, hogy a Dunántúli Református Egyházkerület megnyerése további erőfeszítéseket kíván, mivel ők nem szívesen áldozták volna fel az egység érdekében a nem sokkal korábban, 1937-ben indított, *Élet Útja* című kerületi néplapjukat. Ezért javasolta, hogy ennek beolvasztása esetén az anyagi veszteségek ellentételezésére vállalják, hogy a *Keresztyén Család naptára* című, népszerű kiadványt a pápai főiskola nyomdájában fogják előállítani. A lap sikeres terjesztéséhez szükségesnek ítélte az egyház szervezett közreműködését, javasolta például, hogy „a hivatalos belmissziói programban hitmélyítő kerületi, körzeti és egyházmegyei konferenciákat kellene rendezni a lap munkatársai és egyéb előadók közreműködésével. Ebből a munkából országos nagygyűlések rendezése is kialakulhatna. Az öntudatos reformátusok serege és a *Keresztyén Család* így egymás támogatásával nőhetne."[10] Érvelése szerint a lap hivatalos támogatás nélkül is képes volt elérni téli időszakban a tízezres, nyári időszakban pedig a négyezres előfizetői számot, így az egyházkerületek segítségével könnyen elérhető lesz a harmincezres előfizetői létszám.[11] (A vidéki olvasókat megcélzó lapok esetében az eladási adatok szezonális ingadozása gyakori jelenség volt, hiszen télen a mezőgazdasági munkák szünetelése miatt a célközönségnek jóval több ideje jutott olvasásra.)

Ravasz elfogadta Péter elgondolásait, és a következő hónapokban határozott támogatást nyújtott megvalósításukhoz. A versenyképes országos néplap megteremtéséhez szükségesnek látta a hasonló funkciójú helyi orgánumok beolvasztását, ezért tárgyalások kezdődtek az *Élet Útjá*val, valamint a nagy hagyomá-

[10] Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban RL) A/1C. (Az egyházkerület elnöki iktatású iratai) 1069–1939. Péter János Ravasz Lászlónak, 1939. április 12.

[11] Uo.

nyokkal rendelkező, a Békésbánáti Egyházmegye tulajdonában álló *Téli Újság* című néplappal,[12] amely egyébként 1924 és 1931 között már a *Keresztyén Család*dal fuzionálva működött. A kiadó, Harsányi Pál békésbánáti esperes készségesen fogadta a Ravasztól érkező megkeresést: „Mint minden elgondolásod, úgy ennek a családi lapnak a terve is egyházunk javára és Isten dicsőségére való" – vélekedett.[13]

A dunántúli lapkészítők azonban kevésbé voltak lelkesek. Ravasz júliusban arról tájékoztatta Révészt, hogy az országos néplap létrehozása során „[s]okfelé megkérgesedett kerületi partikularizmust kell legyőznünk, máshol különböző érdekek féltékenységére kell vigyáznunk. Mivel azonban sohasem tisztul ki e terv előtt annyira az út, hogy akadályokkal való megküzdés nélkül lehetne indulni, […] azért neki kell vágnunk az útnak." Az *Élet Útjá*val kezdett csatlakozási tárgyalások „elég kedvező indulás után eredménytelennek bizonyultak", azonban Ravasz úgy látta, hogy ha ő, Farkas és Révész együtt kérik, akkor Medgyasszay Vince dunántúli püspök támogatni fogja az integrációt. Távlati terveit is kifejtette: eszerint a *Keresztyén Család* kiadását a Filadelfia Alapítvány átmeneti megoldásként átveszi a Sylvester Nyomdától, hosszabb távon viszont kft.-t kell alapítaniuk, „amelyben mind a négy egyházkerület egyenlő mértékben érdekelt. A kft. megalakulása azonban hosszadalmas, az idő pedig sürget, ezért átmenetileg ebben a szükségmegoldásban állapodjunk meg." Azt is egyértelművé tette, hogy mindenképpen kívánatos az új hetilap további erősítése, a sajtó koncentrációja, de ezt a folyamatot nem lenne célravezető siettetni: „A havilapok egészen addig az ideig, amikor már megtaláljuk a velük való együttműködés legtermészetesebb formáját, függetlenül, szabadon végezhessék munkájukat, hiszen a gyülekezeti és a

[12] Az 1877-ben alapított és az 1919–1921 közötti időszak kivételével folyamatosan működő orgánum hagyományosan advent első vasárnapján jelent meg először, kiadása – a falusi olvasók igényeihez igazodva – az év három téli hónapjára korlátozódott.

[13] RL A/1C. 1685–1939. Harsányi Pál Ravasz Lászlónak, 1939. június 19.

havilapok nem lehetnek veszedelmes konkurensei az országos hetilapnak."[14]

1939. augusztus 27-én jelentették be az olvasóknak a *Keresztyén Család* átalakulását. A lap új célkitűzését a fejlécben a következő sorok hirdették: „Küzdünk a magyar nép művelődéséért, szociális és gazdasági helyzetének javításáért, a magyar református lélekben Krisztus királyságáért, hogy a magyar keresztyénség igazán család és a család igazán magyar és keresztyén lehessen." Főszerkesztőként Ravasz, a szerkesztőbizottság elnökeiként Farkas, Medgyasszay és Révész püspökök szerepeltek, a bizottságban mindegyik kerület tíz taggal képviseltette magát. A felelős szerkesztő Péter lett. Ez a struktúra azt volt hivatott biztosítani, hogy a jövőben „a *Keresztyén Család* ne magánvállalkozás legyen, hanem az egész magyar reformátusság tulajdonává váljék". A lapkészítők leszögezték: még nem jött el a régóta áhított egyházi napilap megalapításának ideje, mindösszesze egy versenyképes hetilap lehet reális. Bejelentették, hogy „a magyar református újságírás munkásainak, szellemi és anyagi erőinek az egyesítését" vették programjukba, ennek első lépéseként pedig integrálják lapjukba a *Téli Újság*ot.[15] A megegyezés részleteit a felek külön megállapodásban rögzítették.[16] Kissé később, októberben a fúziós törekvések újabb lépéseként az – ekkoriban mintegy ezerháromszáz olvasóval rendelkező – *Élet Útja* szintén beolvadt a *Keresztyén Család*ba.[17] A dunántúli orgánum munkatársai azonban igen ambivalensen álltak a fordulathoz: Tóth Lajos, a volt szerkesztő még jó fél évvel később is helytelennek ítélte a döntést, amit benyomása szerint addigra már több kollégája megbánt.[18]

[14] RL A/1C. 1838–1939. Ravasz László Révész Imrének, 1939. július 11.

[15] P. J.: Új fejezet a magyar református újságírás történetében. *Keresztyén Család,* 1939. augusztus 27. 5–6.

[16] Gönczy Béla: Miért kell minden erőt egyesítenünk. *Keresztyén Család,* 1939. augusztus 27. 4.

[17] A Keresztyén Család táborának növekedése. *Keresztyén Család,* 1939. október 7. 3.

[18] Magyar Református Egyház Zsinati Levéltára (a továbbiakban MREZSL) 42. fond. (Református Jövő iratai) Tóth Lajos Péter Jánosnak, 1940. április 26. Tóth, az egykori szerkesztő szerint: „A lap előfizető és olvasó köre három éven át alakult ki. Ez alatt az idő alatt mérhetetlen levelezést, irkálást kellett végezni.

A megújult *Keresztyén Család* első számának cikkei a reformátusok összefogását, a külső szellemi fenyegetésekkel szembeni önvédelem megszervezését, illetve a tömegek jogos szociális igényeinek felkarolását hangsúlyozták. Ravasz megfogalmazásában például: „A magyar gazda, földmívelő, iparos, kiskereskedő és közszolgálati alkalmazott, egyszóval: a magyar kisemberek a mi táborunk. A magyar kisemberekbe akarunk nagy lelket nevelni s a kisemberek nagy lelkével jobb világot teremteni. Ha most el nem érjük ezt a célt, soha többé módunk nem lesz reá. Most indul az utolsó hajó. Ezzel még megérkezünk. Megkongatjuk a harangot: Beszállani, jobb világba induló magyarok!”[19] Az alapító, Czeglédy Sándor az országos egység igényét hangoztatta: „Boldogok leszünk, ha sikerül azokat a nagy és kegyetlen választófalakat ledönteni, amelyek ennek az országnak egyházkerületei között fennállanak s a *Keresztyén Család* valóban az egész magyar reformátusság néplapja lesz.”[20]

A cikkírók aggódva figyelték a politikai helyzetet, a szélsőséges ideológiák terjedését, és figyelmeztették a gyülekezeti tagokat: „őrizkedjenek a sok hamis tudománytól, amely ma könyvek lapjain, újságok hasábjain meg akarja ejteni őket”.[21] Amint Gönczy Béla vésztői lelkész megfogalmazta: „Ebben a helyzetben a sajtószolgálat óriási jelentőségűvé vált. Súlyos felelősséget is hordoz ma minden református sajtóorgánum. Neki kellene a tiszta magot hintenie. De hogyan és miként kelhet versenyre a konkolyhintőkkel, holott azok háta mögött áll a pénz?”[22]

Az átalakítás időzítése több szempontból is szerencsétlen volt: alig néhány nap múlva kitört a második világháború, a Telekikormány azonnal bevezette a kivételes állapotot, ami a sajtó

Ezen három egyén dolgozott szinte szakadatlanul. Ennek a munkának a honorálását akkor, amikor az egyesítésről volt szó, senki sem hozta szóba.”

[19] Ravasz László: A Keresztyén Család. *Keresztyén Család,* 1939. augusztus 27. 1.

[20] Czeglédy Sándor: Visszapillantás. *Keresztyén Család,* 1939. augusztus 27. 6.

[21] Enyedy Andor: Miért kell az egyházi újság? *Keresztyén Család,* 1939. augusztus 27. 3.

[22] Gönczy Béla: Miért kell minden erőt egyesítenünk. *Keresztyén Család,* 1939. augusztus 27. 4.

feletti állami ellenőrzés fokozását is magával hozta.[23] A szeptember elsején életbe léptetett kormányrendeletek korlátozták a lapok terjedelmét, maximalizálták a címbetűk méretét, megtiltották a lapok vidéki és fővárosi mutációban való megjelentetését. A 8140/1940-es rendelet bevezette az előzetes cenzúrát: a sajtótermékek nyomtatását csak az ügyészség engedélyével volt szabad megkezdeni, a hatóságnak pedig meg kellett tagadnia a jóváhagyást, ha „a sajtótermék vagy egyes közlemények megjelenése és terjesztése a hadviselés érdekét vagy az állam más fontos érdekét hátrányosan érintené".[24] A *Keresztyén Család* ugyan megtapasztalta a cenzúra működését,[25] ám számára elsősorban a lapterjedelem korlátozása jelentett problémát, hiszen így csak heti négy oldalon jelenhetett meg. A korábban meghatározott évi hat pengő előfizetési árat ugyanakkor kénytelenek voltak megtartani a következő megfontolás miatt: „akár javul a helyzet és újra a régi terjedelemben jelentethetjük meg, akár pedig romlik a helyzet és emelkednek a papírárak, munkabérek, a lap előállításánál mindkét esetben szükség lesz arra a teljes összegre, amely a mostani előfizetési díjszabás szerint folyik be".[26]

A kis terjedelméhez képest drága lap tömeges terjesztésének megszervezése nem ígérkezett könnyű feladatnak. Ennek ellenére 1939 őszén megpróbálkoztak a *Keresztyén Család* népszerűsítésével: Ravasz a reformáció ünnepe előtt felhívást jelentetett meg, kifejtve, hogy „[h]a az országos hetilap ügyének mind az 1300 gyülekezetben lelkes pártfogója lesz, református sajtónk jövő fejlődésének biztos fundamentumot vetettünk. […] Az olvasótábor megnövekedésének jótékony hatását maga a gyülekezeti

[23] Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 382–383.

[24] Paál Vince: A sajtószabadság korlátai az összeomlástól az összeomlásig (1918–1944). In: Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989.* Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 116–117.

[25] Révész püspök 1940 végén szóvá kívánta tenni cikkeinek cenzúrázását, „nehogy az illető ügyész úr túlságosan elkapjon és még azt találja hinni, hogy az állami cenzúra az autentikus magyarázója annak is, hogy mi keresztyéni és mi nem az". MREZSL 42. f. Révész Imre Péter Jánosnak, 1940. december 29.

[26] RL A/1C. 2911-1939. Péter János Ravasz Lászlónak, 1939. december 13.

élet érzi meg elsősorban, hiszen a lap feladata hitvalló reformátusoknak az Ige hatalmával való nevelése."[27]

A színfalak mögött a püspök személyes befolyását is bevetette, és október közepén kérést intézett a miniszterelnökség sajtóosztályát vezető Thuránszky Lászlóhoz. „Régóta foglalkoztat engem az egyházi sajtó koncentrációja. Ezzel kezdtem leküzdeni azt a visszásságot, hogy egy-két komoly és súlyos országos lap helyett ne száz meg száz kisebb lapocska alkossa a magyar református sajtót" – írta, majd erre hivatkozva felvetette ötletét: „Nem lehetne-e a *Keresztyén Család* terjedelmét azon a címen, hogy két más lapot olvasztott magába, jelenlegi négy oldalról nyolc oldalra felemelni. Ez aránylag kevés papírfogyasztást jelent, viszont éppen a legértelmesebb és legmegbízhatóbb falusi kisgazdák lelki nyugalmának előmozdításához, a bölcs közvélemény kialakításához nagymértékben hozzájárulna."[28] A próbálkozás azonban gyorsan kudarcot vallott: a sajtófőnök postafordultával értesítette arról, hogy a 8950/1939. ME rendelet legnagyobb sajnálatára nem ad felhatalmazást a korlátozások alóli kivételezésre.[29]

A *Keresztyén Család* munkatársai számára a főváros egyházi hetilapjának, a *Református Élet*nek az ekkoriban lejátszódó átalakulási folyamata szintén sok fejfájást okozott.

A *Református Élet* profilváltásának következményei

Az 1920-as évektől a felekezeti nyilvánosságban megjelent az igény egy színvonalas hit- és érdekvédelmi lap megteremtésére. Ravasz vezetésével, az egyházi közélet jeles személyiségeinek részvételével és anyagi felelősségvállalásával létrejött a Református Sajtótársaság, amely 1934-ben megindította a *Református Élet* kiadását. A hetilap felekezeti szempontból vizsgálta az aktuális eseményeket, nyomon követte és kritikával illette a katolikus közéleti törekvéseket. A *Református Élet* műkö-

[27] RL A/1C. 2439-1939. Ravasz László körlevele 1939. reformáció emlékünnepe [október 31.] előtt.

[28] RL A/1C. 2455-1939. Ravasz László Thuránszky Lászlónak, 1939. október 17.

[29] RL A/1C. 2550-1939. Thuránszky László Ravasz Lászlónak, 1939. október 28.

désének első másfél éve alatt négyezer előfizetőt tudott gyűjteni, ebből nagyjából ötszáz volt lelkész. A lap kezdetben tehát mérsékelten volt sikeres, nem mutatott fel átütő eredményeket sem a budapesti reformátusok tömegei, sem az értelmiség megszólítása terén.[30]

1939 őszén Szabó Imre budapesti esperes komoly kételyeinek adott hangot a közállapotok alakulása kapcsán. Az egyházmegyei közgyűlésen mondott beszéde szerint a reformátusok „széles rétegei a legkülönbözőbb tömegmozgalmak hatásainak vannak kitéve anélkül, hogy felvilágosítást kapnának, honnan fúj a szél és a szélfúvásokkal szemben a védekezésre fel volnának készítve". Arra a következtetésre jutott, hogy „az egyháznak nem elég az elitsajtó, tömegsajtóra is szüksége van", ezért indítványozta – az ekkor felerészben az egyházmegye, felerészben a Dunamelléki Református Egyházkerület által alkotott kft. tulajdonában álló – *Református Élet* átalakítását rotációs papíron megjelenő egyházi hetilappá, amelyet minden budapesti adófizető egyháztagnak megküldenek. Javasolta továbbá, hogy a fővárosi egyházközségek saját, a gyülekezeti tagok tájékoztatására szánt helyi orgánumait olvasszák be az átalakított hetilapba, és hogy a korábban sajtócélra elkülönített anyagi forrásaikat (összesen húszezer pengőt) is a *Református Élet*re fordítsák. Ezenkívül kezdeményezte, hogy az egyháztagokra vessenek ki progresszív alapon sajtócélokat szolgáló pótadót, amiből évi harmincezer pengőt remélt. Úgy számolt, hogy a lap harmincezer példányban való kiadásához szükséges évi nyolcvan-kilencvenezer pengő fennmaradó részét hirdetésekből és egyéb bevételekből lehet majd fedezni. Szabó indítványát az egyházmegyei közgyűlés elfogadta.[31]

Kisvártatva azonban a Haypál Béla vezette budai egyházközség presbitériuma alternatív tervvel állt elő, indítványozva a *Református Élet* számára egy olcsóbb kivitelű, évi négy pengő előfizetési díjért kínált budapesti különkiadás létrehozását, amelyben a fővárosi gyülekezeti hírek is helyet kaptak volna. A budaiak Szabó elképzelését elsősorban azért ellenezték, mert az

[30] Ablonczy Balázs: I. m. 1212–1215., 1223.

[31] RL A/1C. 2364-1939. Az esperesi jelentés javaslata a budapesti egyházi sajtó egyesítésére és kiszélesítésére.

szerintük „a hivatalos hatalom adóbehajtó erejével kényszerítené egyháztagjainkat olyan lap terheinek hordozására, amelynek szükségességét az egyháztagok jelentős része nem érzi", és mert „lehetetlen kényszerrel lelki táplálékhoz juttatni embereket". Az esperes költségvetési tervét túl optimistának ítélték, mert nem számolt a behajthatatlan tételekkel; illetve a közös orgánumban tervezett heti fél oldalt nem látták elegendőnek a gyülekezeti hírek számára, így attól tartottak, hogy a gyülekezeteknek hamarosan újra saját lapokat kell majd indítaniuk. A profilváltást a felekezeti versengés szempontjából is előnytelennek látták: véleményük szerint a *Református Élet* ekkoriban éppen olyan tekintélyes, befolyásos szellemi műhelynek számított, mint katolikus oldalon a *Magyar Kultúra*. Viszont „ha a lapot budapesti tömeglappá tesszük, lesz egy olyan lapunk, mint a római katolikus egyháznak mintegy 200 000 példányban megjelenő budapesti gyülekezeti lapja,[32] amelyről római katolikus egyházi körökön kívül alig tud valaki".[33]

Szabó bizalmas emlékiratban foglalta össze ellenérveit, leszögezve, hogy az adott viszonyok között az egyház feladatait „szűkhorizontú közvéleménnyel, elcserjésített egyházi sajtóval nem lehet megvalósítani". A budaiak felvetését, miszerint a *Református Élet*et nem lehet rákényszeríteni a gyülekezeti tagokra, azzal utasította el, hogy tizennégy budapesti egyházközségnek van saját értesítője, és ezek ellen sohasem tiltakozott senki, tehát nem „kényszersajtóról", hanem „missziós sajtóról" van szó: „Itt nem egy szerkesztőséggel áll szemben az olvasóközönség, hanem a saját egyházával." Elismerte, hogy terve olyan sok anyagi forrást igényel, ami nagyjából megegyezik egy fővárosi egyházközség költségvetésével, viszont ezt rendkívül hasznos befektetésnek ítélte: „Ez [a lap] lenne a tizennyolcadik budapesti szószék,[34] amelynek mégis 50-60 000 hallgatója lenne hétről hétre." Ugyanakkor rávilágított a tömegek hatékony megszólítá-

[32] A *Budapesti R. K. Egyházközségek Tudósítója* című, 1935–1944 között működő, negyedévente megjelenő kiadványról van szó, amelyet a fővárosi egyházközségek adófizető tagjai ingyenesen megkaptak.

[33] RL A/1C. 2750-1939. Határozati javaslat.

[34] Utalás a főváros területén található tizenhét egyházközségre.

sához szükséges szaktudás döntő voltára: „Természetesen más az újságírás hangja és más a szószék hangja és ezt a kettőt nem szabad összetéveszteni" – írta, és úgy látta, „egy-két esztendőn belül meg kell tanulnunk a református újságírás mesterségét és művészetét". Szabó érvelése hatásosnak bizonyult, hiszen a tervet a budapesti egyházközségek elnökségeinek november 9-i ülése támogatta, csak Haypál kívánt volna továbbra is más megoldást.[35]

Szabó számára ennek ellenére lelkiismereti problémát jelentett, hogy elképzeléseivel szemben Ravasznak komoly fenntartásai voltak. Az esperes jókora késéssel, november végén számolt be a püspöknek arról, hogy sajtójavaslatát a budapesti gyülekezetek túlnyomó része támogatta, ugyanakkor éreztette vele, hogy ellenkezése őt magát is elbizonytalanította: „Veled szemben azonban, ha nem tudnám is belső meggyőződéssel magamévá tenni aggodalmaidat, nem fogok ellenállni. Minden mást elbírok, de azt a ferde helyzetet és látszatot nem, hogy ellened foglaljak állást. […] Én nem vagyok belevakulva ebbe a sajtójavaslatba, már kívül érzem magam rajta." Az iraton található megjegyzés szerint Ravasz november 30-án személyesen beszélte meg a kérdést az esperessel.[36]

Az események ezt követően felgyorsultak: az egyházmegye rendkívüli közgyűlése december 12-én elfogadta Szabó sajtójavaslatát, és eldöntötte: 1940-től az addig háromezer példányban kiadott *Református Élet*et harminc-harmincötezer példányban jelenteti meg. „Az egyházmegyei bizottságok és az egyházmegyei közgyűlés is igen lelkesen fogadták ezt a tervet."[37] A közgyűlés továbbá bevezette az egyházadó mellé a sávosan emelkedő sajtópótlékot, amit a budai és a zuglói gyülekezetek kezdetben elleneztek, később azonban ők is alávetették magukat a határozatnak.[38]

[35] RL A/1C. 2750-1939. Sajtójavaslatot megvilágosító indoklás. A budapesti 17 egyházközség elnökségének tanácskozásán és a budapesti presbiterek értekezletén 1939. november 9-én. Előterjesztette Szabó Imre esperes. (Szigorúan bizalmas.)

[36] RL A/1C. 2750-1939. Szabó Imre Ravasz Lászlónak, 1939. november 28.

[37] RL A/1C. 2890-1939. Szabó Imre Ravasz Lászlónak, 1939. december 13.

[38] Ablonczy Balázs: I. m. 1223.

Ravasz fenntartásaiban bizonyosan szerepet játszott az az aggodalom, hogy a *Református Élet* tömeglappá alakítása lényegesen megnehezítheti az országos néplapnak szánt *Keresztyén Család* fejlesztését. Péter a közgyűlés másnapján levélben fordult a püspökhöz, jelezve, hogy sürgős anyagi segítséget szeretne kérni a konventtől. Attól tartott, hogy lapja gyorsan elveszíti legjobb cikkíróit, ha nem kezdi el azonnal díjazni a munkájukat, hiszen a megújuló *Református Élet* ugyanerre készült. „Intelligens közönségnek, harminc-negyvenezer példányban megjelenő lapba, főként, ha fizetni is fog a cikkekért, mindenki szívesen fog dolgozni." Péter ezért azt remélte, hogy már a következő héttől, még ha jelképes mértékben is, honoráriumot adhat szerzőinek.[39]

A szerkesztő még aznap újabb levelet írt a püspöknek, amiből úgy tűnik, hogy Ravasz személyesen is konzultált vele a kérdésben. A levél szerint a püspök a *Református Élet* újjászervezését előzetesen komoly feltételekhez kötötte, így például ahhoz, hogy „a két lapvállalkozás között később belső kapcsolatot kell létesíteni", méghozzá „hivatalos, esetleg szervezeti" szinten. Ezt Péter hálásan megköszönte, de attól félt, hogy „még ha valójában nem lesz is rivalizálás a két lap szerkesztésében és propagandájában, az egyházi közvélemény, amelytől különösen a *Keresztyén Család* jó sorsa függ jelentősebben, mégiscsak irigységet, sőt esetleg versengést vél majd felfedezni a két lap között". Gyakorlati téren a *Református Élet* tervezett nagyobb alakját és terjedelemét látta a fő gondnak, mert ez szerinte még a némileg magasabb előfizetési díj ellenére is jelentős versenyelőny lehet Szabó lapjának. Péter ezért felvetette a kérdést: „a *Református Élet* formátum- és terjedelemnagyobbítás érdekében beadandó kéréséhez nem lehetne-e a *Keresztyén Család* ezirányú kérését is hozzákapcsolni? Ha a *Keresztyén Család* is nyolc oldalon jelenhetnék meg hat pengőért, akkor már kevesebb veszedelmet jelentene ránézve a nyolc- vagy tízoldalas, 8 pengőért adandó *Református Élet*."[40]

[39] RL A/1C. 2912-1939. Péter János Ravasz Lászlónak, 1939. december 13.
[40] Uo.

A *Református Híradó*val való fúzió terve

Péternek jó oka volt aggódni a terjedelmi korlátozások piaci hatásai miatt, hiszen a *Keresztyén Család* a főszezonnak számító téli időszakban ekkor mindössze hétezer előfizetőt tudott gyűjteni, miközben egy évvel korábban – az egyesülések előtt, hivatalos támogatás nélkül – tízezer előfizetője volt.[41] Január 6-án arról panaszkodott Ravasznak, hogy a lap fejlesztése négyoldalas terjedelemmel lehetetlen, ezért új, merészebb ötlettel állt elő: kérjenek engedélyt egy tizenhat oldalas hetilapra, amely így a gyakorlatban nyolc oldalon jelenhetne meg. A püspököt a Zsindely Ferenc államtitkárnál való lobbizásra kérte, és azt remélte, hogy Szabó pedig Thuránszkynál fog közbenjárni. „Ha ez sikerülne, akkor olyan széles, változatos témakörű, a célnak megfelelő és érdekes lapot tudnánk még a téli időszak elmúlása előtt adni az olvasóknak, hogy a lap iránti érdeklődés és bizalom felfokozódnék." Végül konventi segélyt kért, hogy minden egyházkerületben alkalmazhassanak egy segédlelkészt (nyolcvanpengős fizetéssel és huszonöt százalékos részesedéssel) előfizetők gyűjtésére; hangsúlyozva, hogy a segély csak az induláshoz kellene, mert „ez a propagandamódszer fenn tudná tartani önmagát a begyűlő előfizetési díjakból".[42]

Ravasz beleegyezését követően megkezdődtek a személyes egyeztetések az állami vezetőkkel. Január közepén a képviselőház elnöke, Tasnádi Nagy András megígérte közbenjárását a lapterjedelem növeléséért, ezt azonban csak új lapengedély kérésével lehetett elérni. Péter ezért már új címet keresett a jövendő lapnak, és a *Református Igazság* elnevezést javasolta, mint ami „a legdinamikusabb és legversenyképesebb cím a *Református Élet* mellett". Optimizmusát tovább fokozta, hogy sikerült megszerezni az igényelt anyagi támogatást, ezért január elsejétől már szerény honoráriumot fizethettek a cikkíróknak. Ekkoriban azt is lehetségesnek tartotta, hogy február 15-től működésbe léphet

[41] MREZSL 42. f. Péter János Gönczy Bélának, 1940. január 22.
[42] MREZSL 42. f. Péter János Ravasz Lászlónak, 1940. január 6.

a kerületi előfizető-gyűjtő rendszer, amelynek segítségével kivédhetőnek látta a *Református Élet* esetleges konkurenciáját.[43]

Péter munkatársai nem lelkesedtek az általa javasolt címért: Gönczy például túl szónokiasnak találta, és inkább a *Református Családi Lapok* vagy *Református Családok Lapja* formát ajánlotta.[44] Marjay Géza békésszentandrási lelkész dinamizmusa ellenére „kissé kiélezett és boulevard-szerű"-nek ítélte a javaslatot, és egyszerűbb elnevezéseket – *Református Család, Református Lapok* vagy *Magyar Reformátusok Lapja* – hozott szóba.[45] Végül február elejére Ravasz elképzelését elfogadva megállapodtak abban, hogy az új lap címe *Református Jövő* lesz.[46]

A derűlátás végül nem bizonyult indokoltnak, mivel a kormányzat, feltehetően a precedens teremtésétől óvakodva, elutasította a kezdeményezést. 1940. február 10-én Péter arról tájékoztatta Ravaszt, hogy Szabó társaságában felkereste Thuránszky sajtófőnököt, aki közölte velük: az új lap nem kaphat engedélyt, és a kormány csak abban az esetben lát lehetőséget a kérés teljesítésére, ha a *Keresztyén Család* több másik orgánumot magába olvaszt. Péter számára viszont szerencsét jelentett a szerencsétlenségben, hogy ugyanekkor a havilapként működő *Református Híradó*[47] hasonló kérését szintén elutasították. A közösen megélt kudarc légkörében azonnal felmerült a két lap egyesítésének gondolata. Péter ezért Biberauer Richárd felelős kiadó társaságában még aznap ellátogatott Pécelre Deme László lelkészhez, aki örömmel fogadta a felvetést, és közösen kidolgozták a fúzió alapelveit. Este Gödöllőre utaztak, ahol Szabó Aladár is támogatta az elképzelést. Péter szerint ezek után a havilapot kiadó Híradó Társaság hivatalos hozzájárulása borítékolható volt, és két héten

[43] MREZSL 42. f. Péter János Gönczy Bélának, 1940. január 22.
[44] MREZSL 42. f. Gönczy Béla Péter Jánosnak, 1940. január 24.
[45] MREZSL 42. f. Marjay Géza Péter Jánosnak, 1940. február 20.
[46] MREZSL 42. f. Péter János Nyáry Pál pécsi esperesnek, 1940. február 10.
[47] Ez a havilap százharminc, nagyrészt Budapest környéki gyülekezet közös egyháztársadalmi és belmissziós kiadványa volt, amelyet Gödöllőn adtak ki ifjabb Szabó Aladár felelős szerkesztő vezetésével. Cseh Gizella–Mészáros Borbála: A Budapest mai területén megjelenő református és közös protestáns időszaki sajtó jegyzéke (1818–2004). In: Kósa László (szerk.): I. m. 1285–1286. 1939-ben a lap példányszáma elérte a harmincezret. RL A/1C. 2501-1939. Ifjabb Szabó Aladár Ravasz Lászlónak, 1939. dátum nélkül.

belül meg is indulhat az egyesített, nyolcoldalas orgánum. A siker biztosítása érdekében ugyanakkor további lapok integrálását is szükségesnek vélte, ezért többeket megkeresett csatlakozási felhívásával: a Keresztyén Ifjúsági Egylet *Református Ifjúság,* a kisújszállási gyülekezet *Szeretet,* a dunavecseiek *Dunamente* és a szekszárdiak *Tolnai Magvető* című lapjait. Elképzelése szerint az új lapban az érintett közösségek számára közleményeik publikálására havonként egyszer egy oldal mutálásával tudnának helyet adni, és ez pontosan ugyanakkora költséggel járna a számukra, mint a saját sajtótermékük előállítása.[48]

Péter mellékelte a *Keresztyén Család* és a *Református Híradó* megállapodástervezetét is, amely szerint mindkét lap megszűnik, helyettük új sajtótermék indul *Református Jövő – Református Híradó* címmel. Ez „minden vonalon az országos jelleget kívánja szolgálni s a magyar református egyház egyetemes jellegét kidomborítani. A szerkesztésben irányadó elv az, hogy az evangélium üzenete úgy terjedjen, hogy a legegyszerűbb magyar református ember számára is érthető legyen". A fúzió technikai szinten nem jelentett volna teljes összeolvadást, sőt: a felek „az anyagi ügykezelésben, esetleges későbbi megállapodásig, megőrzik teljes különállásukat". A tervezet szerint „a havi lapmegrendelők adminisztrálásának kötelessége s az ezúton befolyó összegek felett való rendelkezés joga továbbra is a Református Híradó Társaságot illeti meg, mely ezt a feladatot a *Református Híradó* eddigi módszereivel végzi. A hetilap-előfizetők adminisztrálásának kötelessége viszont a *Keresztyén Család* tulajdonosát, ez idő szerint a Dunamelléki Református Egyházkerület Filadelfia Diakonisszaintézeti Alapítványt illeti meg. A két vállalkozás képviselői egymás anyagi ügyeiért jogi felelősséggel nem tartoznak. A havi lapvállalkozás a heti lapvállalkozással a közös szedésanyag szedési költségeiben 50-50 százalékos alapon osztozik. A saját célra készült mutációk költségeit mindkét vállalkozás külön-külön viseli, hasonlóképpen külön-külön tartozik a papír és nyomás költségeket is viselni." A vitás kérdések rendezésére két-két delegált és a főszerkesztő részvételével döntőbizottságot

[48] RL A/1C. 367-1940. Péter János Ravasz Lászlónak, 1940. február 10.

kívántak létrehozni. A megállapodást a sajtókorlátozások megszűnéséig, de legalább 1941. december 31-ig kívánták fenntartani. Két nap múlva, február 13-án Ravasz telefonon beleegyezését adta a megegyezés megkötéséhez.[49] Bár a felek közötti teljes bizalom hiányáról árulkodó rendszer a gyakorlatban minden bizonnyal igen nehézkesen működött volna, Péter mégis nagy várakozásokkal tekintett a jövőbe: úgy látta, „végtelen lehetőségek nyílnak" előttük, és az egyesülés a *Református Élet*tel szemben jelentős előnyöket fog biztosítani.[50]

Három nappal később azonban Benkő István pestkörnyéki esperes értesítette Pétert, hogy konzultált Demével és Szabóval, és immáron úgy látják: hiba lenne az önálló *Református Híradó* megszüntetése. Álláspontjuk szerint a megállapodás miatt a két vállalkozás kölcsönös függőségbe kerülne, az egyik csődje a másikat is magával rántaná. Csak a teljes pénzügyi összeolvadás segítene, azonban eltérő működési módszereik miatt ez nem lehetséges. A jövővel kapcsolatos bizonytalanság szintén óvatosságra ösztönzött: ha „valamikor, még nehezebb időkben a megjelenő lapok számát még tovább is csökkentenék, és esetleg a *Református Jövő*től is megvonnák a lapengedélyt, akkor egyszerre három[51] református lap szűnne meg. Nem tudhatjuk a jövő politikai s különösen egyházpolitikai alakulását s így semmi biztosítékunk nincs arra, hogy az egyszer feladott három lapengedélyt oly könnyű lesz-e majd visszaszerezni. Bár az együttműködésnek elvileg híve vagyok, ebben az esetben gondolnom kell arra is, hogy a Református Anyaszentegyháznak – ha már napilapja nincs – kell hogy legyen legalább egy univerzális jellegű havi és egy ugyanolyan hetilapja: a *Református Híradó* és a *Keresztyén Család*. A két lap fennmaradását pedig talán jobban szolgálhatjuk külön, mint a tervezett lapegyesítés által".[52]

[49] RL A/1C. 367-1940. Melléklet. Tervezet a Református Híradó és a Keresztyén Család összefogásának szabályozására.

[50] MREZSL 42. f. Péter János Esze Tamásnak, 1940. február 10.

[51] Benkő a *Református Híradó* és a *Keresztyén Család* mellett valószínűleg a már beolvadt *Téli Újság*ot is számításba vette, ezért írt három lapról.

[52] MREZSL 42. f. Benkő István Péter Jánosnak, Rákospalota, 1940. február 16.

A *Református Jövő* indulása

Péter eredeti tervének meghiúsulását követően a kisebb lapokkal folytatott tárgyalásokra koncentrált. Vidéki kollégáinak írt megkereséseiben igyekezett kidomborítani a lapfúzió előnyeit az egyház sajtóstratégiája és a helyi lapok szempontjából egyaránt. A hejcei lelkipásztornak írva például hangsúlyozta, hogy a csatlakozó lapok szerkesztői és kiadói a *Református Jövő* munkatársaiként megtarthatják sajtókamarai tagságukat, tagdíjukat a lap fizeti, és megmarad a vasúti sajtóbérletre való igényük is, amiről már egyeztetett a kamara illetékeseivel.[53]

Péter tárgyalásai nyomán Ravasz március 11-én új kéréssel fordult a miniszterelnökhöz: a Filadelfia részére kért lapengedélyt a *Református Jövő* címmel tervezett, öt lap – a *Keresztyén Család,* a *Református Őrálló* (felsőbaranyai egyházmegyei lap), a *Református Harangszó* (az ócsai belmissziós körzet lapja), a *Pécsi Reformátusok Lapja* és az *Abaúji Egyházmegyei Értesítő* – összeolvadásával megindítandó sajtótermék számára. A püspök másnap telefonon is egyeztetett Thuránszky sajtófőnökkel.[54] Ezt követően a folyamatok radikálisan felgyorsultak: Péter március 15-én szóbeli értesítést kapott a kérés engedélyezéséről, magát az okiratot pedig március 18-án állították ki. A munkatársak éjt nappallá téve dolgoztak, március 23-án megjelent a *Református Jövő* legelső száma.[55] Az „országos hetilap" fejlécén főszerkesztőként Ravasz László, ügyvezető elnökként Farkas István, felelős szerkesztőként Péter János, társszerkesztőként pedig Bodoky (Biberauer) Richárd neve szerepelt.

A programcikk szerint a vészterhes nemzetközi környezetben a református jövő „csak bátran hitvalló és megalkuvást nem ismerő imádságos és engedelmes szolgálatban születhetik meg", amihez a lap a nemzeti és a felekezeti öntudat erősítésével kíván hozzájárulni. Hangsúlyozták, hogy a lapengedély közéleti témák tárgyalását is lehetővé teszi, ezért „fokozott mértékben" kíván-

[53] MREZSL 42. f. Péter János Kiss Józsefnek, 1940. február 19.
[54] RLA/1C 662-1940. Ravasz László Teleki Pálnak, 1940. március 11.
[55] MREZSL 42. f. Péter János Farkas Istvánnak, 1940. március 21.

nak küzdeni „a magyar nép szociális és gazdasági helyzetének javításáért”.[56]

Az immáron heti nyolc oldalon, fényképes illusztrációkkal megjelenő lap változatos rovatstruktúrával rendelkezett: *Igazmondó* címmel az aktuális eseményeket tárgyalták valláserkölcsi alapon, az *Egyházi Élet* teológiai témájú cikkeket, illetve egyházkerületi bontásban gyülekezeti rövidhíreket közölt. A *Házi Áhítat* a hét minden napjára rövid elmélkedést nyújtott meghatározott bibliai igékhez. A *Világ Folyása* tényszerűen számolt be a legfontosabb nemzetközi eseményekről, a *Heti Tükör* pedig hírmagyarázatokkal szolgált. Kerék Mihály, az elismert gazdasági szakíró is rendszeresen jelentkezett írásaival. Rovatnyitó cikke szerint célja annak a belpolitikai reformmozgalomnak a tárgyilagos és kritikus nyomon követése volt, „amely gazdasági és szociális téren jelentkező hiányok némi pótlására irányul”.[57] A *Magyar Gazda* gyakorlati kérdésekben igyekezett segítséget nyújtani. *Kis szakasz* címmel irodalmi igényű rövid történeteket közöltek a főváros hétköznapi életéről, valamint külön tárcarovat is volt. Alkalmanként jelentkezett az elsősorban a diakonisszamozgalomról beszámoló *Női Tábor,* illetve a kritikákat és ismertetéseket publikáló *Könyveink,* az olvasókkal való közvetlen kapcsolattartást pedig a *Posta* rovat szolgálta. Emellett a lap rádióműsort és hirdetéseket is közölt, a csatlakozott helyi gyülekezeti lapok hírei számára pedig – a korábbi terveknek megfelelően – mutációs oldalt tartott fenn.

Egy munkatárs már februárban figyelmeztette Pétert: a *Református Jövő* megindulása előtt mindenképpen szükséges szerkesztőbizottsági értekezleten megbeszélni, „hogy mi is hát, milyen irányú, színvonalú és tartalmú lap is hát az a református »néplap«? Mivel lehetne a lapot olyan kívánatossá és nélkülözhetetlenné tenni, hogy még áldozatok árán is megszerezze és megtartsa a mi népünk?”[58]

[56] Szerkesztők: A református jövő szolgálatában. *Református Jövő,* 1940. március 23. 1.

[57] Kerék Mihály: Új földrendezés – munkásbajok a mezőgazdaságban. *Református Jövő,* 1940. március 23. 5.

[58] MREZSL 42. f. Marjay Géza Péter Jánosnak, 1940. február 20.

A megbeszélésre végül nem került sor, azonban a szerkesztő – különböző leveleiből jól kiolvashatóan – határozott elképzelésekkel rendelkezett a felvetett kérdésekről. A református sajtó általános színvonaláról igen kritikusan vélekedett: „a nagy baj, hogy csak írnak arról, amit meg kellene írni, de azt nem írják. Ezért olyan unalmas teoretizálás majdnem minden, a mi berkeinkben megjelenő cikk. Ott kezdődik pedig az írni tudás, ahol nemcsak valamiről, hanem valamit írnak."[59] A szerzőket ezért kérte, hogy közleményeik „minél mélyebb kapcsolatban legyenek [a] valóságos élettel, tehát ne csak általános problémákat, tételeket érintsenek, hanem érdekes riportszerűek legyenek", és felhívta a figyelmet, hogy a tapasztalat szerint „a rövidebb cikkeket többen olvassák".[60] Egyik szerzőjét, a hejőbábai lelkészt azért dicsérte, mert „reálisan, szemléletesen, érdekesen" írt, és úgy látta: „Minden olyan író, aki állandó kontaktusban áll a falusi emberekkel, nagy nyeresége a lapunknak."[61] Egy másik szerzőt a következőkkel instruálta: „Minél kevesebb ismeretet tételezz fel az olvasóknál. Képzeld Magad bele egy 10-20 holdas szabolcsi kisgazda helyébe és olyan témát s feldolgozási formát keress, amelyről gondolod, hogy abban a helyzetben Téged érdekelne."[62] Pozitív példaként a *Friss Újság* lebegett a szeme előtt, amely tizenöt év alatt hatezres előfizetői létszámát kétszázezer körülire tornázta fel. Péter szerint „[a] története az ennek a rohamos fejlődésnek, hogy olyan ember szerkeszti a lapot, aki jól ismeri az olvasóközönséget. Ez a főszerkesztő a lap átvétele után éveken keresztül egyebet sem csinált, mint a falusi olvasók leveleit tanulmányozta és vidékre járt le, a falusi emberekkel érintkezett."[63]

Péter igyekezett gátat szabni a hírértékkel nem bíró információk túlburjánzásának. A helyi mutációk esetében például azt javasolta a felelősöknek, hogy a gyülekezetektől kérjenek – csekély összegű, soronként négy-öt filléres – díjat a közleményekért, hogy

[59] MREZSL 42. f. Péter János Esze Tamásnak, 1940. január 6.

[60] MREZSL 42. f. Péter János Szabados László újszegedi lelkésznek, 1940. március 7.

[61] MREZSL 42. f. Péter János Szendrey Lászlónak, 1940. augusztus 5.

[62] MREZSL 42. f. Péter János Erdős Jenőnek, 1940. május 21.

[63] MREZSL 42. f. Péter János Tóth Kálmánnak, 1940. április 29.

ne akarjanak túlméretezett szövegeket megjelentetni. Vidéki munkatársait, mint például a gönci esperest, arra biztatta, hogy az anyagaikat három kategóriába sorolják, külön jelölve az esetleg a főlapban is használható, a helyi oldalon feltétlenül közlendő, illetve a helyszűke esetén kihagyható szövegeket.[64]

Az olvasók részéről viszont időnként felmerült a kifogás, hogy a lap túl kevés egyházi-gyülekezeti hírt közöl. Maga az ügyvezető elnök, Farkas püspök a legelső szám olvasása után arra hívta fel a szerkesztő figyelmét, hogy „az egyes egyházakból beérkező adakozási, templomépítési, gyülekezeti munkákról készített s ezzel rokon értesítések minél nagyobb számban jelenjenek meg", és minden egyházkerületi hivatalos lapból „által kell venni a nagyobb és közérdekű híreket".[65] 1940 nyarán egy fiatal vidéki kertész kereste meg kritikájával a szerkesztőséget. Szerinte az olvasók a gazdarovat információit más lapokban is megtalálhatják, és egyes témák, mint például az állatok pároztatása, nem illenek egyházi lapba. Emellett sokallta a politikai témájú képeket, és kevesellte az egyházi hírek és képek arányát.[66] Péter igen részletes levélben válaszolt a megkeresésre, hangsúlyozva, hogy a lap szerkezete „a sajtómunkákban szerzett s hosszú évek alatt kialakult tapasztalatok alapján született meg". A mezőgazdasági szakcikkeket szerinte az indokolta, hogy sok előfizetőjük egyetlen más lapot sem olvas, ezért számukra „pótolni kell minden újságot", és „az olvasóink iránt hangoztatott szeretetünk üres szó lenne, ha nem érdeklődnénk az olvasóink legmindennapibb dolgai iránt". A politikai hírek magas arányát a háborús viszonyok és a bizonytalanság miatt egyre növekvő híréhséggel, az olvasóktól érkező kérésekkel magyarázta, majd kifejezte meggyőződését: „a lap a hitépítő és nemzetnevelő jellegének megfelelően a lehető legjobb arányban adagolja a különböző témakörökről szóló írásait".[67]

Péter tartalmi szempontból egyfajta generációs alapú megújulásra, demokratikusabb szemlélet érvényesítésére és a szociális

[64] MREZSL 42. f. Péter János Farkas Eleknek, 1940. április 6.
[65] MREZSL 42. f. Farkas István Péter Jánosnak, 1940. március 23.
[66] MREZSL 42. f. Móré József a szerkesztőségnek, dátum nélkül.
[67] MREZSL 42. f. Péter János Móré Józsefnek, 1940. augusztus 15.

kérdés képviseletére vállalkozott. Amint székesfehérvári lelkésztársának írta: „Az új lap az egyházi életben a mi nemzedékünk mondanivalójának a szócsöve lesz", a „radikális evangéliumi realizmus" talaján fog állni.[68] Észak-Erdély visszatérése elé nagy reményekkel tekintett: mint rimaszombati kollégájának írta, abban bízott, hogy a reformátusok „nemzeti és egyházi szempontból egészséges, friss szellemű emberek"-kel fognak megerősödni, akiknek a „segítségével sikerül megtörni a megújulás ellen kialakult kemény ellenállást".[69]

A *Református Jövő* terjesztése szempontjából komoly eredményt jelentett a korábban tervezett kerületi utazótitkári rendszer bevezetése, amiről Péter először 1940 márciusában tájékoztatta kollégáit.[70] A titkároknak egy-egy körzetet vagy egyházmegyét kellett bejárniuk, ahol a gyülekezeti alkalmakon, illetve családlátogatásokon, presbiterek kíséretében gyűjtöttek előfizetéseket és népszerűsítették a felekezeti sajtó ügyét.[71] A hivatalos célkitűzés szerint azt kellett képviselniük az egyháztagok felé, hogy „a *Református Jövő* nem teher akar lenni a református nép nyakán, hanem Olvasóinak mindenben segítőtársa", továbbá munkájuk során az „isten-, egyház-, nemzetellenes propaganda" hatásait kellett ellensúlyozniuk.[72]

Az előfizető-gyűjtési akció esélyeit előzetesen komoly fenntartások övezték. Marjay Géza például úgy látta, hogy a falusiak hagyományosan nem engedik meg maguknak az egész éves lapjáratást, ezért először rá kellene őket szoktatni erre.[73] Hasonló aggályokat hangoztatott a Heves vármegyei Noszvaj lelkésze, aki áprilisban arról írt Péternek: „Félek, hogy az előfizető-gyűjtés most nem a legalkalmasabb időben indul meg. Nem vagyok országos viszonylatban tájékozott ember, de a noszvaji magyar szinte erkölcstelenségnek tartja, hogy ilyenkor újságot rendeljen.

[68] MREZSL 42. f. Péter János Bódás Jánosnak, 1940. március 16.

[69] MREZSL 42. f. Péter János Varga Imrének, 1940. augusztus 30.

[70] MREZSL 42. f. Péter János Kovács István szentmártonkátai lelkésznek, 1940. március 29.

[71] MREZSL 42. f. Péter János Heritch (?) Antalnak, 1940. április 20.

[72] EGY ember EGY nap alatt HARMINC új előfizetőt gyűjtött. *Református Jövő,* 1940. május 11. 4. (Kiemelések az eredetiben.)

[73] MREZSL 42. f. Marjay Géza Péter Jánosnak, 1940. február 20.

Pénz, idő, figyelem, minden a munkára, termelésre, befektetésre kell."[74]

Az utazótitkárok viszont, rácáfolva a várakozásokra, többnyire kedvező tapasztalatokról számoltak be, kiemelve a helyi lelkészektől kapott támogatást, [75] illetve a felekezeti sajtó ügye iránti elköteleződést.[76] A nyár ugyan jól érezhető hullámvölgyet hozott munkájukban, amikor „a falusiak gazdasági munkáikkal, a városi intelligencia nyaralásával" voltak elfoglalva,[77] ám Péter összességében hatékonynak találta a rendszert, főleg azért, mert a személyesen megszólított előfizetők hosszabb távon is ragaszkodtak a laphoz. „Egész nyáron át nem csökkenőben, hanem növekvőben volt az előfizetők száma, ami örvendetes változás az előbbi évek állapotához viszonyítva. Előző években, még amikor a régi *Keresztyény Család* téli évfolyama a híres harmincezer példányszámban jelent is meg, akkor sem volt a nyári hónapokban több előfizető három-négyezernél, az idei nyáron ez a szám megduplázódott."[78]

Összegzés és kitekintés

A református sajtó fejlesztését az 1930-as évektől egyre inkább színvonalas hetilapok, folyóiratok megteremtésével képzelték el, amihez a hasonló profilú orgánumok egyesítésén át vezethetett az út. Ez a folyamat játszódott le a *Református Jövő* esetében, ami azonban nem tudatos stratégián alapult, hanem a háborús lapterjedelem-korlátozások és a *Református Élet* átalakulásával kapcsolatos aggodalmak által ösztönzött improvizációk sorozataként valósult meg. A jelentősebb felekezeti lapok kiadói

[74] MREZSL 42. f. Kovács József Péter Jánosnak, 1940. április 26.

[75] Péter például a kerületi titkár beszámolója alapján az ózdi lelkipásztornak külön megköszönte áldozatos munkáját. MREZSL 42. f. Péter János Komjáthy Aladárnak, 1940. augusztus 19.

[76] Kovács Lehel: A magyar reformátusság testvéri összefogását… *Református Jövő,* 1940. július 13. 3.; I. Madarász Lajos: Kurátorok. *Református Jövő,* 1940. augusztus 17. 4.

[77] MREZSL 42. f. Péter János Antal Gábornak, 1940. augusztus 7.

[78] MREZSL 42. f. Péter János Farkas Istvánnak, 1940. október 23.

a világháború kitörése után tudatában voltak a kihívásoknak, azonban a lapfúzióra továbbra is inkább elméleti lehetőségként tekintettek, és – ahogyan a *Református Híradó* példája mutatta – a bizonytalan jövőre, egy egyházellenes kormányzat megalakulásának eshetőségére gondolva orgánumuk önállóságának megtartását ítélték a jobb megoldásnak. A *Református Jövő* létrehozásában kulcsszerepet játszott Péter János, aki energikus és ötletgazdag szerkesztőnek bizonyult, rendkívül rugalmasan alkalmazkodott a folyamat során jelentkező kihívásokhoz, és hatékonyan képviselte elképzeléseit Ravasz Lászlónál. A tekintélyes főszerkesztő-püspök személyesen is elkötelezte magát a lapegyesítési program – lassú, óvatos – végrehajtása mellett, és befolyása valószínűleg döntő szerepet játszott abban, hogy a kisebb vidéki orgánumok elfogadták a fúziós terveket.

A *Református Jövő* számára később is ez a módszer jelentette a terjeszkedés eszközét. 1940 szeptemberében, a második bécsi döntést követően, figyelmük Nagyvárad felé fordult, ahol a Királyhágómelléki Református Egyházkerület szintén *Református Jövő* címet viselő, Orth Győző főszerkesztő munkája révén magas színvonalú orgánuma működött.[79] Péter először közvetítőn keresztül kezdeményezett megbeszélést Orthtal a két lap egyesítésének lehetőségéről,[80] majd levélben fejtegette neki célkitűzéseik rokonságát és a közös munka előnyeit.[81] A válasz sajnos nem ismert, de a nagyváradiaknak egy decemberi közleményük alapján más terveik lehettek, hiszen lapjukat a Tiszántúli Református Egyházkerület kiadványaként – amelybe a királyhágómelléki kerület beolvadt – készültek tovább megjelentetni. Időközben azonban Ravasz hivatalos formában felvetette a lapegyesítés lehetőségét, ami új irányba terelte az eseményeket: a Királyhágómelléki Református Egyházkerület utolsó közgyűlése 1940 végén úgy döntött, hogy a nagyváradi lap egyesüljön a

[79] Visky István: Adalékok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület sajtótörténetéhez (1921–1940). *Várad,* 2005/6. 86–87.

[80] MREZSL 42. f. Péter János Incze Gábornak, 1940. szeptember 20.

[81] MREZSL 42. f. Péter János Orth Győzőnek, 1940. október 23.

Budapesten megjelenő *Református Jövő*vel.[82] Erre végül ténylegesen 1941 októberében került sor.[83]

Péter 1942 októberében mutatta be Ravasznak a debreceni egyházközséggel és a Tiszántúli Református Egyházkerülettel kötendő megállapodás tervezetét a debreceniek *Vasárnap* című hetilapjának a *Református Jövő*be olvasztásáról. A püspök által jóváhagyott terv szerint az országos hetilap tiszántúli szerkesztőséget hoz létre, aminek költségeihez heti negyven pengővel járul hozzá, és vállalja, hogy minden lapszámban legkevesebb egy oldalt a rendelkezésére bocsát, de kiköti, hogy „a tiszántúli közlemények témájának megválasztásánál és feldolgozásánál ügyelni kell a lap országos jellegére", ha pedig egy szöveg közölhetőségéről vita alakul ki, akkor a tiszántúli püspök dönt. Az egyházkerület vállalta, hogy intenzív előfizető-gyűjtést tart, sajtóünnepélyeket rendez; valamint rögzítette: nem ellenzi, hogy a lap később más kerülettel is hasonló megállapodást kössön, de ez esetben „a kerületi szerkesztőség rendelkezésére bocsátandó lapterjedelme és a tiszteletdíj mértéke a kerület lélekszámával arányosan tér el a tiszántúli szerkesztőségnek adott lapterjedelem és tiszteletdíj mértékétől". (Ez a kitétel a legnépesebb egyházkerület részéről jól jelzi a Ravasz által meghaladni kívánt partikularizmus tovább élését.) Az 1943. január 1-jén életbe lépő megállapodás öt évre szólt, de a *Református Jövő* felmondási jogot kapott arra az esetre, ha anyagi érdekei ezt megkívánták.[84]

Ravasz nem feledkezett meg arról az ígéretéről sem, miszerint együttműködést kíván létrehozni a budapesti *Református Élet* és az országos *Református Jövő* között. Ennek első – szerény – lépéseként az előbbi lapot kiadó kft. 1941 decemberében háromezer pengő támogatást szavazott meg az utóbbi javára.[85] A világhábo-

[82] Visky István: I. m. 88.

[83] Kuszálik Péter: *A romániai magyar sajtó 1989 után.* Teleki László Alapítvány–Erdélyi Múzeum Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2001. 44.

[84] RL A/1C. 1846-1942. Péter János Ravasz Lászlónak, 1942. október 8. A megállapodást a *Vasárnap* 1942 novemberében közölte olvasóival. Hornyák Máté: I. m. 114.

[85] RL A/1C. 141-1941. Szabó Imre Ravasz Lászlónak, 1941. január 9.

rús összeomlást követően, 1945-ben pedig a két orgánum egyesítve, *Élet és Jövő* címmel kezdte újra működését.[86]

Az integrációs modell tehát a gyakorlatban igazolta hasznosságát, az elért eredmények azonban nem feltétlenül álltak arányban a kezdeményezők reményeivel. A lap 1941 során stabilizálta olvasótáborát – és ennek köszönhetően csekélynek számító, ezerhétszáz pengős anyagi veszteséggel zárta az évet –, ami komoly eredménynek számított ugyan, ám a tizenháromezer fős előfizetői tábor[87] így is messze elmaradt a *Keresztyén Család* egykori harmincezres vásárlói körétől. Ráadásul a *Református Jövő*be integrálódott helyi lapok munkatársai sem mindig voltak elégedettek az új helyzettel. Az abaúji lelkészek értekezlete 1942 augusztusában úgy látta, hogy a lapfúzióból gyakorlati téren „sok hátrány származott", ezért a kassai gyülekezettel próbáltak „életképes" gyülekezeti és egyházmegyei újságot alapítani", amely figyelembe veszi a helyi közösségek „lelki szükségletét".[88] Néhány hónappal később pedig, a pécsi egyházmegye közgyűlésének döntése nyomán újra megindult a korábban a *Református Jövő*be olvasztott egyházmegyei újság, a *Református Őrálló* kiadása.[89]

Ezek a jelenségek arra mutatnak, hogy a Ravasz által támogatott és Péter által lendületesen képviselt lapfúziós program, bár a világháborús viszonyok között észszerűnek számított, mégis gyanakvást váltott ki helyi szinten, ahol ellenérzésekkel kísérték az egységesítési törekvéseket. A budai gyülekezet 1939-ben megfogalmazott aggodalmai a felülről végrehajtott sajtóreformok veszélyeivel kapcsolatban tehát nem bizonyultak teljesen alaptalannak.

[86] Ablonczy Balázs: I. m. 1229.

[87] RL A/1C. 510-1942. Péter János Ravasz Lászlónak, 1942. március 20.

[88] Abaúji lelkészegyesületi közgyűlés. *Sárospataki Református Lapok,* 1942. augusztus 29. 152.

[89] Várna és Mohács óta. *Pécsi Napló,* 1942. október 9. 4.